

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS

Rita Baranauskienė

FUNKCINĖS GRAMATIKOS PRATYBOS

Vilniaus universiteto leidykla
Vilnius, 2006

Rita Baranauskienė. **Funkcinės gramatikos pratybos**. Metodinė priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. -18 p.

Metodinėje priemonėje iškeliami kalbos funkcinio nagrinėjimo reikšmė, atskleidžiama funkcinės gramatikos kaip sisteminės gramatikos samprata. Daug dėmesio skiriama sakinio rango ir žodžio bei žodžių grupės rango funkcijų praktinei analizei. Studentai skatinami analizuoti ir lyginti funkcinės gramatikos ir tradicinės gramatikos kalbos reiškinių sampratą ir apibrėžtis. Pratybas sudaro dvi dalys: seminarų planai ir savarankiškos užduotys. Pirmoji dalis apima sakinio rango ir žodžio bei žodžių grupės rango funkcijas. Antroji dalis skirta šioms funkcijoms nagrinėti.

Funkcinės gramatikos pratybų knygelė skiriama lietuvių kalbotyros krypties magistro studijų studentams.

Recenzavo Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros doc. dr. Virginija Vasiliauskienė ir Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doc. dr. Saulutė Juzelėnienė.

Publikuojama Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto tarybos 2006 m. gegužės 24 d. nutarimu (protokolas Nr. 7).

ISBN 9986-19-910-7

© Rita Baranauskienė, 2006

© Vilniaus universiteto leidykla, 2006

TURINYS

Pratarmė.....	4
I. SEMINARŲ PLANAI	
1. Sakinio rangas.....	5
1.1. Sakinio turinio, arba reprezentacinė, funkcija.....	5
1.2. Sakinio sąveikos, arba interpersonalinė, funkcija.....	5
1.3. Sakinio tekstinė, arba pranešimo, funkcija.....	5
1.4. Sintagminės funkcijos.....	6
1.5. Semantinės funkcijos.....	6
2. Žodžio ir žodžių grupės rangas.....	7
2.1. Žodžių grupės ir jų detalizacija.....	7
2.2. Žodžių klasės.....	7
2.3. Vardažodžių ir įvardžių paradigminės funkcijos.....	8
2.4. Veiksmažodžių paradigminės funkcijos.....	8
II. SAVARANKIŠKOS UŽDUOTYS	
1. Sakinio rangas.....	9
1.1. Sintagminių funkcijų analizė.....	9
Semantinių funkcijų analizė.....	9
Sakinio sąveikos, arba interpersonalinės funkcijos analizė.....	12
Sakinio tekstinės, arba pranešimo, funkcijos analizė.....	12
2. Žodžio ir žodžių grupės rangas.....	14
2.1. Žodžių grupių detalizacijos analizė.....	14
2.2. Žodžių klasių analizė.....	14
3. Kontrolinių darbų pavyzdžiai	
3.1. Sakinio rangas.....	15
3.2. Žodžio ir žodžių grupės rangas.....	16
Literatūra.....	17
Sutrumpinimai.....	18

PRATARMĖ

Ši funkcinės gramatikos pratybų knygelė yra skirta lietuvių kalbotyros krypties magistro studijų studentams. Joje iškeliami kalbos funkcinio nagrinėjimo reikšmė, atskleidžiama funkcinės gramatikos kaip sisteminės gramatikos samprata. Studentai skatinami analizuoti ir lyginti funkcinėje gramatikoje ir tradicinėje gramatikoje skiriamus kalbos reiškinius. Daug dėmesio skiriama sakinio rango ir žodžio bei žodžių grupės rango funkcijų praktinei analizei.

Funkcinės gramatikos pratybos sudarytos daugiausia remiantis habil. dr. Adelės Valeckienės „Funkcine lietuvių kalbos gramatika“, kurioje funkcinės gramatikos metodika taikyta, atsižvelgiant į lietuvių kalbos sistemos ypatybes. Knygelėje apimamos šios temos: sakinio rangas ir jo funkcijos; sakinio turinio funkcija (veiksmažodžių palydovai ir jų semantinės funkcijos); sąveikos, arba interpersonalinė, funkcija (nuosaka sakinio range: tiesioginė, liepiamoji, klausiamoji, tariamoji, netiesioginė); tekstinė, arba pranešimo, funkcija (tema ir rema; temos nominalizacija); struktūra, arba sintagminis kalbos planas; sintagminės funkcijos (predikatas, subjektas, objektas, komplementas, aplinkybės); žodžio ir žodžių grupės rangas; vardažodinė, veiksmažodinė ir preiveiksminė grupės ir jų detalizacija; pirminės ir antrinės žodžių klasės; žodžių klasės, neinančios sakinio sudaromaisiais elementais, jų funkcijos; sistema, arba paradigmatis kalbos planas; gramatinių kategorijų posistemiai ir paradigmatis funkcijos; vardažodžių, įvardžių paradigmatis funkcijos; veiksmažodžių paradigmatis funkcijos. Beje, morfemų rangas ir jo funkcijos į pratybas neįtraukiamas. Išsamus *Žodžių darybos* kursas, kuriame analizuojama ir funkcinės gramatikos koncepcija, atskirai dėstomas lietuvių kalbotyros magistrantūroje.

Pratybas sudaro dvi dalys: seminarų planai ir savarankiškos užduotys. Pirmoji dalis apima sakinio rango ir žodžio bei žodžių grupės rango funkcijas. Antroji dalis skirta šioms funkcijoms nagrinėti. Sakinio range rekomenduojama analizuoti 3 hiperfunkcijas: turinio, arba reprezentacinę; sąveikos, arba interpersonalinę; tekstinę, arba pranešimo. Su sakiniu rangu siejamos ir sintagminiais santykiais susijusių sakinio sudaromųjų elementų, arba sintagminės, funkcijos, todėl viena iš savarankiškų užduočių yra skirta šioms funkcijoms analizuoti. Sakinio range skiriamos ir semantinės funkcijos, siejamos su sakinio turinio, arba reprezentacine, funkcija. Žodžio ir žodžių grupės range nagrinėjama žodžių grupės detalizacija, pirminės ir antrinės žodžių klasės, modifikatoriai ir kvalifikatoriai, vardažodžių, įvardžių ir veiksmažodžių paradigmatis funkcijos. Išėjus visas vieno rango temas rašomas kontrolinis darbas, o baigus visą kursą rekomenduojama išanalizuoti kelis sakinius funkcinių pluoštų požiūriu.

Pratybų medžiaga rinkta iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (<http://donelaitis.vdu.lt>), įvairių publicistikos ir grožinės literatūros veikalų.

Autorė nuoširdžiai dėkoja recenzentėms Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros doc. dr. Virginijai Vasiliauskienei, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doc. dr. Saulutei Juzelėnienei, pateikusioms vertingų pastabų ir pasiūlymų, ir Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doc. dr. Ilonai Mickienei, paskatinusiai rengti tokio pobūdžio leidinį.

SEMINARŲ PLANAI

1. SAKINIO RANGAS

- 1) Gramatinio rango sąvoka funkcinėje gramatikoje.
- 2) Gramatiniai vienetai: sakinys, grupė, žodis, morfema.
- 3) Gramatinių vienetų integraciniai ir hierarchiniai santykiai.
- 4) Struktūra, arba sintagminis kalbos planas.
- 5) Funkcijos sąvoka funkcinėje gramatikoje.
- 6) Sakinio rango hiperfunkcijos: turinio, arba reprezentacinė, sąveikos, arba interpersonalinė, tekstinė, arba pranešimo.

1.1. Sakinio turinio, arba reprezentacinė, funkcija

- 1) Sakinio turinio, arba reprezentacinės, funkcijos samprata.
- 2) Sakinio turinio, arba reprezentacinės, funkcijos sąsajos su valentingumo teorija ir semantine, arba logine (gilumine), sakinio analize.
- 3) Sakinio centras — veiksmažodis.
- 4) Veiksmažodžių palydovai (aktantai) ir jų semantinės funkcijos.
- 5) Sintagminių ir semantinių funkcijų pluoštai.

1.2. Sakinio sąveikos, arba interpersonalinė, funkcija

- 1) Interpersonalinės funkcijos samprata.
- 2) Nuosakos samprata funkcinėje ir tradicinėje gramatikoje.
- 3) Nuosakos sąsajos su komunikacijos funkcija.
- 4) Nuosakų skyrimo pagrindas ir rūšys: tiesioginė, liepiamoji, klausiamoji, tariamoji, netiesioginė, arba perpasakojimo.
- 5) Tiesioginės, liepiamosios ir klausiamosios kaip pagrindinių nuosakų samprata, jų sąsaja su kalbos aktu ir skirtingais sakinių tipais sąveikos funkcijai reikšti.
- 6) Tariamosios ir netiesioginės, arba perpasakojamosios, nuosakų kaip papildomų modalumo reiškimo priemonių samprata.
- 7) Skirtingų nuosakų raiška (modalinio tipo sakiniai ir specialios raiškos priemonės).

1.3. Sakinio tekstinė, arba pranešimo, funkcija

- 1) Sakinio tekstinės, arba pranešimo, funkcijos samprata funkcinėje gramatikoje. Sakinio apibūdinimas pagal pranešimo pobūdį.
- 2) Temos ir remos skyrimas konstatuojamuosiuose ir klausiamuosiuose sakiniuose.
- 3) Temos kaip pranešimo išeities taško samprata funkcinėje gramatikoje
- 4) Temos elemento sąsaja su sakinio sudaromaisiais elementais: subjektu, predikatu, objektu, komplementu, aplinkybe.
- 5) Žymėtoji ir nežymėtoji tema.
- 6) Išplėstos temos, jų sandara.
- 7) Sudėtinės temos, jų sandara. Temos₁, temos₂, temos₃ skyrimas.
- 8) Sudėtinės temos nominalizacija.
- 9) Temos nesudarantys sakiniai: nominatyviniai, benariai.

1.4. Sintagminės funkcijos

- 1) Sintagminių funkcijų (predikato, subjekto, objekto, komplemento, aplinkybės) samprata funkcinėje gramatikoje.
- 2) Sintagminių funkcijų ir tradicinės gramatikos sakinio dalių santykis.
- 3) Predikato [P], kaip sakinio organizuojamojo elemento, samprata ir raiška. Predikato ir tradicinės gramatikos tarinio santykis.
- 4) Subjekto [S] samprata ir raiška.
- 5) Objekto [O] samprata ir raiška. Tiesioginio ir netiesioginio objekto skyrimas.
- 6) Komplemento [C] samprata ir raiška. Komplemento [C] ir tradicinės gramatikos vardinės tarinio dalies santykis.
- 7) Komplemento [C₁] samprata, raiška, jo santykis su tradicinėje gramatikoje skiriamu tarininiu pažyminiu.
- 8) Aplinkybės, arba adjunkto, [A] samprata ir raiška.

1.5. Semantinės funkcijos

- 1) Semantinių funkcijų samprata.
- 2) Semantinių funkcijų skyrimo kriterijai ir apibrėžties problemos.
- 3) Semantinių funkcijų klasifikacijos (plg. Ch. J. Fillmore (1968), W. L. Chafe (1975), V. Ambrazas (1986), E. Jakaitienė (1988), N. Sližienė (1994), R. D. Van Valin (1997), A. Valeckienė (1998), Я. Г. Тестелец (2001), J. I. Saeed (2003)).
- 4) Funkcijų priklausymas nuo predikatinio žodžio (pvz., veiksmažodžio), sudarančio sakinio centrą, semantinio tipo ir nuo santykiaujančių žodžių leksinių reikšmių.
- 5) Skirtingų semantinių tipų predikatinio žodžių numatomos semantinės funkcijos funkcinėje gramatikoje: agentas [Ag], patientas [Pat], beneficentas [Ben], percipientas [Per], eksperimentas [Eks], recipientas [Rec], kontentyvas [Con], rezultatas [Rez], instrumentas [Instr], finityvas [Fin] ir proceso apimtis [R].
- 6) Semantinio subjekto, objekto ir aplinkybės sąvokos.
- 7) Su semantiniu subjektu siejamos semantinės funkcijos: agentas, patientas, beneficentas, eksperimentas, recipientas, percipientas.
- 8) Su semantiniu objektu siejamos semantinės funkcijos: patientas, rezultatas, kontentyvas, beneficentas, instrumentas, proceso apimtis.
- 9) Su semantine aplinkybe siejamos semantinės funkcijos: finityvas.

Užduotys:

- Palyginkite funkcinėje gramatikoje ir tradicinėje gramatikoje apibrėžiamus gramatinius vienetus. Apibūdinkite jų skirstymą, santykius, tyrimo kryptį.
- Palyginkite funkcinis sakinio sudaromuosius elementus su tradicinėje gramatikoje skiriamomis sakinio dalimis.
- Palyginkite sintagminio subjekto ir semantinio subjekto sąvokas.
- Nurodykite veiksmo ir būsenos predikatų numatomas semantines funkcijas.
- Palyginkite tradicinėje, funkcinėje gramatikoje ir naujojoje lietuvių kalbos gramatikoje „Sintaksiniai ryšių tyrimai“ teikiamą temos sampratą.
- Palyginkite nuosakos sampratą tradicinėje ir funkcinėje gramatikoje.

2. ŽODŽIO IR ŽODŽIŲ GRUPĖS RANGAS

- 1) Sintagminis kalbos planas (struktūra) ir jo funkcijos.
- 2) Paradigminis kalbos planas (sistema) ir jo funkcijos.

2.1. Žodžių grupės ir jų detalizacija

- 1) Vardažodinė, veiksmažodinė irrieveiksminė žodžių grupės, skiriamos pagal sudaromųjų elementų (subjekto, objekto, predikato ir kt.) funkcijas.
- 2) Žodžių grupių ir tradicinėje gramatikoje skiriamų žodžių junginių santykis.
- 3) Vardažodinė žodžių grupė, jos funkcijos (subjektas [S], objektas [O]) ir struktūra (branduolys, arba bazė, (b), modifikuojamasis žodis (m), kvalifikatorius (q)).
- 4) Modifikuojamojo žodžio ir kvalifikatoriaus samprata.
- 5) Vardažodinės grupės sudaromieji (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis).
- 6) Vardažodinės žodžių grupės detalizacijos samprata. Detalizacijos santykis su tradicinėje gramatikoje nagrinėjamu laipsnišku prijungimu arba skiriamais pavaldumo pakopų palydovais.
- 7) Pirmojo (I), antrojo (II), trečiojo (III) ir t.t. laipsnių detalizacija.
- 8) Veiksmažodinė žodžių grupė, jos funkcijos ir sandara.
- 9) Savarankiški ir nesavarankiški veiksmažodžiai, skiriami pagal leksinės reikšmės savarankiškumą ir junglumą su kitais žodžiais (pagrindiniai, arba savarankiškos leksinės reikšmės; pagalbiniai ir modaliniai bei faziniai veiksmažodžiai).
- 10) Veiksmažodinės grupės sudaromieji (veiksmažodis, dalyvis, padalyvis, pusdalyvis).
- 11) Veiksmažodinės žodžių grupės detalizacijos samprata.
- 12) Irieveiksminė žodžių grupė, jos funkcijos ir sandara.
- 13) Irieveiksminės grupės sudaromieji (rieveiksmis, išskirties kilmininkas, prielinksnių, lyginamosios konstrukcijos ir kt.).
- 14) Irieveiksminės grupės detalizacija.

2.2. Žodžių klasės

- 1) Žodžių grupėse skiriamos žodžių klasės. Jų samprata funkcinėje gramatikoje ir santykis su tradicinėje gramatikoje nurodomomis kalbos dalimis.
- 2) Žodžių klasių skyrimas pagal sintagminio ir paradigminio plano ypatybes.
- 3) Būdingosios (pagrindinės, pirminės) žodžių klasių sintagminio plano funkcijos (pvz.: daiktavardžio pirminė sintagminė funkcija sakinyje eiti subjektu [S] arba objektu [O]).
- 4) Sakinio sudaromaisiais elementais einančios žodžių klasės (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, dalyvis, padalyvis, pusdalyvis, iveauiksmis).
- 5) Pirminės žodžių klasės, jų samprata ir ryšys su sakinio funkciniais sudaromaisiais elementais.
- 6) Antrinės žodžių klasės, jų samprata.
- 7) Sakinio sudaromaisiais neinančios žodžių klasės (prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas).

2.3. Vardažodžių ir įvardžių paradigminės funkcijos

- 1) Paradigminio plano kaip tam tikrų santykiaujančių žodžių formų funkcinės sistemos, reikšmių pasirinkimo sistemos samprata.
- 2) Opozicijų kaip formų funkcinės priešpriešos samprata.
- 3) Pagrindinės vardažodžių paradigminės funkcijos: skaičius, linksnis, giminė. Giminės žymėjimas pagal tris kriterijus (sintagminį, formalųjį, semantinį)
- 4) Specifinės paradigminės funkcijos (pvz.: būdvardžių laipsnio ir apibrėžtumo).

2.4. Veiksmožodžių paradigminės funkcijos

- 1) Veiksmožodžių paradigminių funkcijų samprata.
- 2) Rūšies, laiko, asmens, skaičiaus, veiklo paradigminės funkcijos.

Užduotys ir klausimai:

- Palyginkite žodžių grupes su tradicinėje gramatikoje skiriamais žodžių junginiais.
- Apibrėžkite žodžių grupės detalizaciją.
- Palyginkite žodžių klases su tradicinėje gramatikoje skiriamomis kalbos dalimis.
- Kokiais kriterijais vadovaujantis skiriamos žodžių klasės?
- Kuo remiantis skiriamos pirminės ir antrinės žodžių klasės?
- Kokios skiriamos sintagminio plano funkcijos?
- Kokios yra paradigminio plano funkcijos?

SAVARANKIŠKOS UŽDUOTYS

I. SAKINIO RANGAS

1. Nurodykite sakinio sudaromuosius elementus.

1. *Mes būsime kitokie.*
2. *Kiekvienas pirmiausia turi būti teisingas.*
3. *Stovėti buvo gėda.*
4. *Žąselės nedrąsios prie slenksčio gagėjo.*
5. *Ji parvažiuos turtinga.*
6. *Visi miškai jo rankoj buvo.*
7. *Vaikui nusibodo vienam.*
8. *Broliai grįžo linksmi.*
9. *Sūnus grįžo namo su uniforma.*
10. *Rūbai blizgėjo nuo saulės, kardas buvo sidabrinis.*
11. *Mes, lietuviai, visi esame bajorai.*
12. *Apdairiam žmogui niekas neprapuls!*
13. *Viskas jau buvo paruošta svečiams.*
14. *Bet kas turi savo šaltinį, pradžių ir priežastį.*
15. *Mane jaudina kas kita.*
16. *Jaunasis siuntė jaunajai dovanas.*
17. *Būgštauti — ne mano būdui.*
18. *Buvo šalta.*
19. *Be to, dėl tų pačių priežasčių pirmiau šiame skyriuje apžvelgsime raidyno plėtojimąsi Rytų Prūsijoje, o paskiau — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje.*
20. *Dirbi, dirbi čia žmogus kaip arklys, o vis skatiko nematai.*
21. *Žmogus jis gal ir ne be nuodėmės.*
22. *Ižeidinėti — smulkus žodis.*
23. *Iš tikrųjų meisteris su krizu šiandien tik svečiai.*
24. *Jų žingsniai — pavasario vėjų dvelkimas.*
25. *Žemė yra sutrintų uolų, akmenų dulkės.*
26. *Visi išėjo grybauti.*
27. *Mano pavardė Kolumbas.*
28. *Dideli daktarai, brangūs vaistai — ne mūsų nosiai.*
29. *Bobos vaistais nuramino ligonį.*
30. *Arkliai bėgo risčia.*
31. *Visi čiukšt nutilo.*

2. Nurodykite sintagmines ir semantines funkcijas.

1. *Jis prisiminė, kad šioje kameroje nebesėdi, kad seniai išleistas į laisvę V. Bubnys.*
2. *Antanukas kraipo galvytę, mąsto ir suprasti negali, kaip tai žemelei reikalingas poilsis? V. Bubnys*
3. *Visi džiaugėsi pavasariu.*
4. *Svečiams patiko paveikslas.*
5. *Man prisiminė senelis.*
6. *Vaikui rūpėjo mokytis.*
7. *Jonas bus vakarėlyje.*
8. *Vaikai gyveno svetingoje šalyje.*

9. *Antanas buvo inžinierius.*
10. *Pirko dalgį rugiams pjauti.*
11. *Vyrai buvo seniūno vadovaujami.*
12. *Gatvės tuo metu buvo tuščios.*
13. *Papasakok apie kelionę.*
14. *Pinigai pavirto anglimis.*
15. *Mergina atnešė svečiams alaus.*
16. *Monika išvažiavo laiminga.*
17. *[vidų įėjo jauna, raudonskruostė mergina. KašŽt.*
18. *Basas vienplaukis berniokas stovėjo parko pakraštyje Zob.*
19. *Mano kaimynas gotlandietis pamatė ant stalo knygą apie prezidentus KT.*
20. *„Lietuvos telekomo“ darbuotojai pamatė, kad interneto vartotojai dėl savo neapdairumo ar lengvabūdiškumo buvo prijungti prie paslaugų teikėjų ne tik Afrikoje, bet ir Didžiojoje Britanijoje KT.*
21. *Vedėja ne išsyk suprato, ko jis klausia [...].V. Bubnys.*
22. *Sėdi tavo mokiniai, skaito, rašo KT.*
23. *Jis bijojo atsakomybės ir rizikos KT.*
24. *Geltonuoja medžiai KT.*
25. *Ant visų keturių sienų kabėjo paveikslai V. Bubnys.*
26. *Vaikas žiūri pro langą. Ką jis mato? KT*
27. *Pro mus plaukia garlaiviai, apšviesti ir fotoaparatus blykstėmis apšviečiantys mus. KT.*
28. *O kaip kvepia jazminai! KT.*
29. *Ir plaukai, ir rūbai, ir rankelės kvepia saule, žeme, vėju, vyšniom, saldainiais... KT.*
30. *Grybai dygsta daugiausia rudenį — nykimo metu KT.*
31. — *Nenoriu priminti paties praeities, ji man puikiai žinoma V. Bubnys.*
32. *Gatvėje pro nujuodusį, nusilaupusiu tinku namo stogo kampą žydro dangaus lopinėlyje sutvisko bažnyčios bokšto karališkoji karūna [...].V. Bubnys.*
33. *Iš tikro paveikslas kabėjo ant galinės pertvaros, toje pačioje vietoje, kur kabėjo ir prieš septyniolika dienų V. Bubnys.*
34. *Virš galvos kvepėjo žiedais nugeltusi liepa V. Bubnys.*
35. *Danielius Valūnas [...] linktelėjo galva ir nusekė iš paskos V. Bubnys.*
36. *Žinojo, kad reikia nuvažiuoti, jautė, kad kažkas jį šaukia tenai apsilankyti V. Bubnys.*
37. *Alena priėjo prie krosnies, įmetė kelis pagalius [...].V. Bubnys.*
38. *Jis rašo kriminalinius romanus KT.*
39. *Danielius paėmė meniu ir padėjo atgal V. Bubnys.*
40. *O virš Vilniaus plūkojo purvinas dangus V. Bubnys.*
41. *Ji vis šaukė ir šaukė V. Bubnys.*
42. *Kur toji žemelė gyvena? V. Bubnys*

3. Nurodykite aktantų semantines funkcijas (vaidmenis).

1. *Mergaitė valgo obuolį.*
2. *Šiose kino salėse yra demonstruojami nauji kino filmai.*
3. *Šiomet užaugo geros braškės.*
4. *Sodas kvepia medumi.*
5. *Močiutė mezga virbalais.*
6. *Broliai pavirto juodvarniais.*
7. *Broliuks valgė su šakute.*
8. *Pirmame puslapyje yra nupieštas smauglys, prarijęs dramblį.*
9. *Aš bijau tamsos.*
10. *Mama rūpinasi vaiku.*
11. *Draugė parašė man laišką.*

12. Mes mokome užsieniečius lietuvių kalbos.
13. Darželyje žydi gėlės.
14. Moteris įlipo į autobusą.
15. Mama pamatė dukrą.
16. Visą vakarą dainavome ir šokome.
17. Mes prisiminėme vasaras.
18. Vladas abejojo merginos pažadais.
19. Stebime, kaip atsinaujina kaimas.
20. Mama žadina vaiką.
21. Kadaise čia stovėjo puikūs rūmai.
22. Porą mėnesių su dar dviem studentais darbavosi ūkininko medelyne.
23. Paduok man knygą.
24. Visi dirba savo darbą.
25. Kas čia rėkia?
26. Mano tėvas turi tris brolius.
27. Šiais laikais žmonės retai rašo laiškus.
28. Draugai jam dovanuoja paveikslą.
29. Miškas ošia.
30. Naujas paveikslas kabo prie židinio.
31. Įmonės pelnas per pastarąjį ketvirtį sumažėjo.
32. Vis daugiau žmonių vyksta į užsienį.
33. Laukuose žaliuoja javai.
34. Aikštės centre stovi Vytauto paminklas.
35. Jis domėjosi Rytų filosofija.
36. Bijai vilko, neik į mišką.
37. Tikiesi, kad niekas to nepastebės?
38. Jis gyvena Vokietijoje.
39. Vaikas jau skaito.
40. Vaikas skaito pasaką.
41. Ar jūs domitės istorija?
42. Teta pasakojo, kad tame name vaidenasi.
43. Jis nieko nebijo.
44. Ar tau patinka tas paveikslas?
45. Į mokyklą suvažiavo visi buvę mokytojai.
46. Suvalgyk sumuštinį.
47. Visi vaikai jau užaugo.
48. Žvilgtelėjau atgal ir pamačiau keistą žmogų.
49. Mergaitė griebė obuolį ir nubėgo.
50. Mums labai padeda senieji darbuotojai.
51. Dviratininkas ilgai pasakojo apie savo žygį.
52. Ji nebuvo mačiusi tokio gero filmo.
53. Parduotuvė bus atidaryta po valandos.
54. Viskas padaryta.
55. Mums rūpi, kaip tu ten nuvažiuoti.
56. Moteris sėdi prie lango ir skaito knygą.
57. Berniukas nusipirko ledų.
58. Rytoj užvažiuosiu į parduotuvę ir nusipirksiu naują švarką.
59. Jaučiu dūmų kvapą.

4. Nurodykite nuosaką ir jos raišką.

1. *Žmogus paniro pelkėje.*
2. *Jūreiviai nuleidę bures, inkarą.*
3. *Kas taip sakė?*
4. *Ateikit arčiau ir pažiūrėkit, koks čia grožis!*
5. *Nuslinko į praeitį vaikystė, paskui jaunystė.*
6. *Šernas šunų nuvarytas į mišką.*
7. *Pripildyk taures.*
8. *Mokytojai nesišalinę šio darbo.*
9. *Norėtų šį darbą priskirti prie geriausiai apmokamų darbų.*
10. *Ką tu man teigi?*
11. *Juk tu nesi matęs.*
12. *Mergina buvo graži, bet lengvabūdiška.*
13. *Jis buvo jau užgėres, vos laikėsi ant kojų.*
14. *Magnetas geležį traukia.*
15. *Nemanyk, kad gali iš kiekvieno šaipytis.*
16. *Trūkumus geriausiai šalina principinga, sveika kritika.*
17. *Man spiegia ausyse.*
18. *Dirbti — sveika.*
19. *Jam nusibodo vienam.*

5. Raskite temą, nurodykite jos rūšį.

1. *Irkos tamsiose, aksominėse, panašiose į našlelių gėles, akyse žybtelėjo ašaros.*
2. *Nuvyko pats didysis kunigaikštis Kęstutis.*
3. *Didžiajam kunigaikščiui patiko mergaitė.*
4. *Didysis kunigaikštis Algirdas pasigailėjo ir parodė savo maloningumą, ir nemetė jo iš Maskvos, ir padarė su juo taiką.*
5. *Šuo, kurs loja, nekanda.*
6. *Kas daug kalba, tas mažai dirba.*
7. *Tas jį laimės, kas paskutinis mokės prie jo prieiti.*
8. *Pirkios krosnis, kuri užėmė kone ketvirtį trobos, buvo plūktinė, per vidurį įplyšusi, nutrintais kraštais.*
9. *Menas glaudžiai siejosi su mitologine sąmone ir vyraujančiomis visuomenėje religijomis. Tai patvirtina daugelio tradicinių Egipto, indų, kinų, japonų bei kitų civilizacijų istorija.*
10. *Tiesą sakyti lengva ir malonu.*
11. *Įprastą ryto valandą profesorius įžengė į savo kabinetą.*
12. *Kiekvienam, kas tavęs prisiliečia, atveri jo paties sielą ir parodai jo paties nežinomybę, likdama neįspėjama.*
13. *Kodėl taip ilgai laukei?*
14. *Nelaimingas tas piemenėlis, kuriam šią dieną reikia išbūti prie bandos Katk.*
15. *Išvaduos mane tėvas močiutė, kurie mane augino Jabl.*
16. *Tas jį laimės, kas paskutinis mokės prie jo prieiti Myk-Put.*
17. *Ką lengvai žadėsi, tą sunkiai duosi.*
18. *Aš ne iš tu, kuriuos gali apgauti Krėv.*
19. *Aš klausiu jūsų, gerbiami piliečiai, ką gi daryti žmogui? Marcink.*
20. *Dukrele mano, tu ir vėl verkei? Marcink.*
21. *Sūneli mano brangus, gal tu su jais pakalbėtum geruoju, gražiai Vien.*
22. *E, seni, juk žinai, kad molis dūžta! Marcink.*
23. *Viskas atrodė apsiblausę, kasdieniška, niūru rš.*

24. *Kur toji žemelė gyvena? VK*
25. *Ant visų keturių sienų kabėjo paveikslai VB.*
26. *Tavo reikalas susirasti naują šeimininką ir išeiti rš.*
27. *Mano tėvui, kuo arčiausiai gyvenančiam, dažnai tekdavo išklaudyti pono grūmojimų Bil.*
28. *Paprastai santūrus ir tylus, jis tačiau nevengdavo jaunimo pasilinksminimų Myk-Put.*
29. *Senelis šypsojosi, žiūrėdamas į darbininkes, ir grasė pirštu neramiam vaikui Zob.*
30. *Besirūpindamas kitų laime rasi ir savąją tts.*

II. ŽODŽIO IR ŽODŽIŲ GRUPĖS RANGAS

1. Nurodykite vardažodinės, veiksmažodinės irrieveiksminės grupės detalizaciją. Raskite pirmines ir antrines žodžių klases,

1. *Žiūrėdamas į kokį nors danguje besivartantį paukštį, galvodavau apie ateities žygius Cv.*
2. *Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas Bil.*
3. *Tėvas jį norėjęs apvesdinti su rauplėta amerikone, nepaprastai turtinga Cv.*
4. *Šaipės nemažai visa diduomenė, labai patenkinta savo išmintimi Vaižg.*
5. *Tai buvo dvaro bernas, kuprotas, šleivakojis Cv.*
6. *Ją, ne didesnę už žiurkę, Uršulė parsinešė vatinio rankovėje Cv.*
7. *Prabilo moteris virpančiu seno žmogaus balsu, kupinu moteriško švelnumo.*
8. *Mykolas, žymiai augesnis už meistrą, pažvelgė į savo draugą iš aukšto Cv.*
9. *Vaitkus, raudonas kaip kalakutas, režė aplinkui naujokę ir taikėsi smogti.*
10. *Skausmingai praplėšęs akių vokus, pamačiau ranką, rūpestingai apkamšančią mano pečius ir kaklą antklode V. Krėvė.*
11. *Rytą galėsi nagais sieną krapštyti rš.*
12. *Tą gabalą turime suarti rš.*
13. *Pačiam sakinio nagrinėtoji reikia visuomet akylam ir atsargiam būti Jabl.*
14. *Liaukis tu man grasines rš.*
15. *Paliaus vėjas medžių šakas laužęs rš.*
16. *Liko gatvėj bekalbą su Dauniu rš.*
17. *Narų nušaunama labai mažai rš.*
18. *Po tam tikro laiko mintinai išmoktą formulę ar eilėrašį žmogus tegali prisiminti tik apytikriai rš.*

KONTROLINIŲ DARBŲ PAVYZDŽIAI

I kontrolinis darbas. *Sakinio rangas*

1. Nurodykite sintagmines ir semantines funkcijas.

1. *Jis atėjo į darbą.*
2. *Mano gėlės gražiai auga.*
3. *Rytoj važiuosiu į kaimą.*
4. *Per gimtadienį sūnus padovanojo mamai paveikslą.*
5. *Berniukas skaito knygą.*
6. *Merginos prie Aušros Vartų nusipirko kelias kadagių šakeles.*
7. *Dėl šios rimtos priežasties mama saldinius laikė dideliu blogiu.*
8. *Monikai patinka ramybė.*
9. *Jau keturias dienas gyvename vasarnamyje.*
10. *Eglė pakėlė nuo žemės mažą akmenuką.*
11. *Jis atkimšo kelis butelius vyno.*
12. *Indrė rinko nuo palangių aliumininius žvakučių dėklus.*
13. *Mažoji Justė yra namie.*

2. Nurodykite sintagmines funkcijas.

1. *Gandras parlėkė linksmas.*
2. *Kūdikis buvo sveikas.*
3. *Atėjo šaltas, vėjuotas vakaras.*
4. *Naujieji papročiai gerokai skiriasi nuo senųjų.*
5. *Visi atmintyje saugome daug nuostabių vaikystės prisiminimų.*
6. *Praėjusią savaitę atidaryta fotografijų paroda.*
7. *Paduok baltąjį puodelį.*
8. *Interjerą projektavęs dizaineris džiaugėsi sėkme.*
9. *Kultūrų susipriešinimas — didžiausias civilizacijos pralaimėjimas dvidešimtajame amžiuje.*
10. *Mergytė atrodė geros širdies.*
11. *Artistas, muzikuojantis daugiau nei trisdešimt metų, nesivaiko finansinės sėkmės.*

3. Nurodykite temą, jos rūšį.

1. *Festivalyje bus demonstruojami 25 lietuviški filmai, sukurti per pastaruosius trejus metus.*
2. *Mokslo metai, pilni studentų bruzdesio, čia prasideda mėnesio gale.*
3. *Talentingų, aktyvių žmonių, galinčių imtis atsakomybės, visada mažiau.*
4. *Ji saugojo savąją paslaptį iki mirties.*
5. *Kas laimės šiuos rinkimus?*
6. *Vėl pamačiau tą pačią moterį.*
7. *Ar skaitei šią knygą?*
8. *Toks žmogus, kuris mėgsta savo darbą, gali kalnus nuversti.*
9. *Ar toji mergaitė, kuri taip gražiai šypsosi, yra Jono pusseserė?*
10. *Miško viduryje pamatėme keistą namą. Tai mus labiausiai nustebino.*
11. *Kūriny, kuriame nėra nieko pozityvaus, nėra menas.*
12. *Tie, kurie ieško teisybės, visada nukenčia.*
13. *Kas kitam kilpas spendžia, tas pats įkliūva (tts.).*
14. *Ko sau nenori, to ir kitam nedaryk (tts.).*

II kontrolinis darbas. Žodžio ir žodžių grupės rangas

Nurodykite sintagmines funkcijas ir žodžių grupių detalizaciją.

1. *Atsargiausias italės savo garderobą puošia skaisčiai raudonais aksesuarais* sp.
2. *Retai susimąstome apie užkrečiamų ligų riziką svečioje šalyje* sp.
3. *Vyrai džiaugėsi dizainerio Lagerfeldo vyrams skirta 2006 metų pavasario ir vasaros kolekcija* sp.
4. *Jo darbo sėkmę rodo modeliai ir kaskart vis garsiau girdimi žiūrovų plojimai* sp.
5. *Mūsų pareiga — padėti Jums įgyvendinti savo tikslus* sp.
6. *Kai kurie renkasi cinamono, riešutų, karamelės, airiško likerio, pienošką gėrimą* sp.
7. *Norėtuši užuosti natūralų arabinio kavamedžio iš Etiopijos pupelių kvapą* sp.
8. *Iš bėdos tinka ir arčiau Lietuvos dirbtinai brandinta, galbūt iš to paties aruodo į skirtingus pakelius supilstyta malta juoda kava* sp.
9. *Jis atrodo panašus į daugybę saulučių, debesėlių, namukų, gėlių* sp.
10. *Šešeriais metais už mane vyresnė sesuo mokyklos sienlakraštyje pamatė mano pavardę su eilėraštuku* sp.
11. *Universiteto valdžia reikalauja dvigubai didesnio studijų mokesčio už trumpesnę nei ankstesni semestrą* sp.
12. *Įmonės direktorius įsakė išleisti darbininkus nemokamų atostogų* bk.
13. *Labiausiai iš visų išsiskyrė Telekomunikacijos ir elektronikos mokslų fakulteto studentas* sp.
14. *Žodyno medžiagos bus surinkta daugiau nei 600 tūkstančių kortelių* rš.
15. *Mūsų praeitis glaudžiai yra susijusi su kalbos vardynu* rš.

LITERATŪRA

- AMBRAZAS, V. 1986: Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 25: *Lietuvių kalbos sintaksės tyrinėjimai*, 4—44.
- BERRY, M. 1975: *An Introduction to Systemic Linguistics 1*, New York.
- BERRY, M. 1977: *An Introduction to Systemic Linguistics 2*, New York.
- BUTLER, Ch. S. 1985: *Systemic Linguistics. Theory and Applications*, London.
- DLKG — 2005: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, Vilnius.
- FAWCETT, R. P. 1973: *Systemic Functional Grammar in a Cognitive Model of Language*, London.
- FILLMORE, Ch.J. 1968: The case for case. *Universals in Linguistic Theory*, ed. by E. Bach, R. T. Harms, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1—88.
- FILLMORE, Ch.J. [Филлмор, Ч.] 1981: Дело о падеже. *Новое в зарубежной лингвистике*, 10: Лингвистическая семантика, сост. В. А. Звегинцев, Москва, 369—495.
- HALLIDAY, M. A. K. 1976: *System and Function in Language: Selected papers*, ed. by Kress G. R. London.
- HALLIDAY, M. A. K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar*, London.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994: *An Introduction to Functional Grammar*, London (2 ed.).
- HOLVOET, A; JUDŽENTIS, A. 2003: *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Vilnius:
- HUDSON, R. A. 1971: *English Complex Sentences: An Introduction to Systemic Grammar*, Amsterdam, London.
- YOUNG, D. J. 1980: *The Structure of English Clauses*, London.
- JAKAITIENĖ, E. 1988: *Lėksinė semantika*, Vilnius.
- MARTINET, A. 1962: *A Functional View of Language*, Oxford.
- MARTINET, A. 1975: *Studies in Functional Syntax*, Munchen.
- MARTINET, A. 1977: Some Basic Principles of Functional Linguistics. *Linguistique* 13, Fasc. 1, 7—14.
- MUIR, J. A. 1972: *Modern Approach to English Grammar. An Introduction to Systemic Grammar*, London.
- SAEED, J.I. 2003: *Semantics*, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers.
- SINCLAIR, J. McH. 1972: *A Course in Spoken English: Grammar*, London.
- SLIŽIENĖ, N. 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 1*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- VALECKIENĖ, A. 2001: Funkcinė gramatika ir lietuvių kalba. *Lituanistika* 3(7), 59—66.
- VALECKIENĖ, A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, V., 1998.
- VAN VALIN R. D. 1997: *Syntax. Structure, meaning and function*, Cambridge University Press.
- БОНДАРКО, А. В. 1984: *Функциональная грамматика*, Ленинград.
- МАРТИНЕ, А. 1963: *Основы общей лингвистики. Новое в лингвистике*, Москва.
- СЛЮСАРЕВА, Н. А. 1981: *Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка*, Москва.
- СЛЮСАРЕВА, Н. А. 1986: *Проблемы функциональной морфологии современного английского языка*, Москва.
- ТЕСТЕЛЕЦ, Я. Г. *Введение в общий синтаксис*, Москва, 2001.
- ЧЕЙФ, У. Л. 1975: *Значение и структура языка*, Москва: Прогресс.

SUTRUMPINIMAI

bk — bendrinė kalba

KT — *Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* (<http://donelaitis.vdu.lt>)

rš. — įvairūs raštai

sp. — periodinė spauda

tts. — tautosaka